

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ

У статті висвітлено проблему морального виховання, спрямованого на формування моральної свідомості, розвиток моральних почуттів, і формування звичок морального поведіння особистості в суспільно-політичному житті. Проаналізовано основні особливості формування світоглядних якостей особистості на основі загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей, які становлять зміст морального виховання.

Ключові слова: мораль, моральність, моральне виховання, суспільно-політичне життя, духовність, духовні цінності.

Актуальність. На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігається нещадне руйнування культурного середовища, яке супроводжується зростанням злочинності, морального цинізму й наркоманії. Відбувається значне зниження духовного рівня суспільства, деформація багатьох моральних цінностей, взаємне відчуження між багатьма людьми. Певним наслідком зниження духовного рівня суспільства, яке сприяло нехтуванню моралі, сьогодні є те, що гірші зразки «масової» культури проникли на естраду, телебачення, музику та в інші види мистецтва, в засоби масової інформації. Невід'ємною складовою окремих програм і кінофільмів стали насильство та жорстокість, що деформує моральну свідомість багатьох людей, особливо молоді, сприяє збільшенню злочинності.

Постановка проблеми. Одним з пріоритетних напрямів безпеки життєдіяльності людства є збереження системи культурних та духовних цінностей. Особливого значення сьогодні набуває проблема формування моральної особистості в суспільно-політичному житті. Завданням сьогодення є пошук форм і засобів підвищення ефективності соціального впливу на особистість, що передбачає формування вмій та навичок застосування етичних норм у будь-якій життєвій ситуації, розвиток етичного мислення. Саме педагог забезпечує у суспільстві відтворення й трансляцію духовних цінностей, здійснює духовний зв'язок поколінь і духовного досвіду людства.

Сьогоднішнішня доба вимагає перегляду деяких понять моралі, ознак моральної свідомості особистості, бо дедалі гостріших ознак набувають вияви у сфері соціокультурних протиріч, низької загальної культури, бездуховності і морально-емоційної роз'єднаності молоді тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвиток взаємовпливу моралі на суспільно-політичну практику досліджено у працях

С. Франка, К. Балистерма, А. Шопенгауера, Ф. Гельдерліна, П. Сорокіна, С. Лотце, М. Вебера, М. Уолзера, Ж.-Ф. Ревеля, Т. Парсонса, Р. Мертона, Д. Дідро та ін.

Сутність, сенс та ціннісні орієнтації моральності політичної діяльності мали місце в розглядах Р. Дарендорфа аспектів соціальної диференціації суспільства (Німеччина), етичного підґрунтя політики сепаратизму А. Б'юконена (США), Г. Моски, Ф. Хайека та ін., модернізованої концепції справедливості американського теоретика Дж. Роса, ідеї «облагородження» політики мораллю А. Швейцера, О. Енштейна, М. Ганді, пріоритету моральних цінностей у суспільно-політичному житті Е. Фромма, Дж. Хакслі, обґрунтування етичних норм на основі принципу справедливості та досягнення взаєморозуміння К.-О. Апеля, Ю. Габермаса, В. Кульмана та ін.

Українські мислителі ренесансної доби Ю. Дрогобич, П. Русин, Лукаш, С. Оріховський-Роксолан представляли концепцію «громадянського гуманізму». Співвідношення політичних і моральних цінностей розглядали С. Яворський, Ф. Прокопович, Кононович-Горбацький, Г. Кониський, М. Кисіль, пріоритет морального начала в суспільному житті обстоював Ж.-Ж. Руссо, реальний прагматизм – Д. Белл, Ф.-У. Франкен, справедливу нерівність – Дж. Роулз, кодекс чесної добропорядної людини – американський просвітителю Б. Франклін. Дослідженню специфіки моралі, моральної діяльності як реалізації обов'язку та феномена людської діяльності взагалі присвячено багато праць таких дослідників, як Г. Гумницький, О. Дробницький, О. Титаренко, В. Ротницький, О. Уледов, В. Шердаков, Л. Левчук, В. Шинкарук та ін.

Мета дослідження – проаналізувати принципи й описати шляхи формування моральної особистості в суспільно-політичному житті сучасного українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Як істота суспільна, людина не може не підкорятися певним правилам. Це необхідна умова виживання людського роду, цілісності суспільства, стійкості його розвитку. Водночас правила, норми покликані захищати інтереси і достоїнства окремої людини. Серед таких норм найважливішими є норми моралі. Як зауважує М. Юрій, «мораль – це система норм, правил, які регулюють спілкування і поведінку людей для забезпечення єдності суспільних та особистих інтересів» [10, с. 133].

Не можемо не погодитися з Т. Барно [1, с. 8], що досить трагічною є нереалізованість людьми своїх внутрішніх духовних можливостей, що призводить до спрямування життя в площину ілюзорних форм буття. Для суспільства це обходиться мільйонними втратами нездійснених особистостей, насиченням повсякденного буття такими негативними, антисоціальними явищами, як алкоголізм, наркоманія, проституція та ін. Індивід дорогою ціною платить за свою нездійсненність.

У наш час загострюється ситуація як у сфері моралі, так і в економічному та політичному житті. Для звільнення людини від, насамперед, бездуховності, у якій вона сама загубилася, треба застосовувати всі доступні, але гуманні методи. Саме тому філософське дослідження низки проблем людського існування є, напевно, одним з найпотрібніших засобів вирішення глобальних проблем людської духовності.

Мораль покликана духовно єднати суспільство. Моральна людина, навіть зустрівшись із безумовною необхідністю вчинити щось проти власної совісті, демонструє свободу людського духу, право вибору. Мораль орієнтує особистість на найкраще. Мова моралі – це апеляція до совісті з метою розбудити в людях моральні чесноти, які б стали орієнтирами добровільно обраної поведінки. Свобода вибору, невимушеність у діях – основні ознаки моральності людини. Іноді мораль і моральність розрізняють: мораль – це норми свідомості, а моральність – реалізація цих норм у житті, практичній поведінці людей.

Моральні переконання не можна взяти «на прокат» – люди швидко розпізнають показну етику. Мораль є етика – теорія, що розглядає сутність, проблеми морального вибору, моральної відповідальності людини, що стосуються всіх сторін її життєдіяльності – спілкування, праці, сім'ї, громадянської орієнтації, національних і конфесійних взаємин, професійного обов'язку. Тому етику прийнято вважати «практичною філософією».

В історії філософської й етичної думки існувала точка зору, відповідно до якої моральні якості споконвічно притаманні людині. Приміром, французькі просвітителі думали, що людина за своєю природою добра. Деякі представники східної філософії вважали, що людина, навпаки, за своєю природою зла, є носієм зла.

Вивчення процесу становлення моральної свідомості показало, що немає підстав для таких категоричних тверджень. Моральні засади не закладені в людині від народження. Вони формуються в сім'ї на підставі того прикладу, що перебуває в неї перед очима, у процесі спілкування з іншими людьми, навчання і виховання в школі, у процесі сприйняття таких пам'яток світової культури, що дають змогу як прилучитися до вже досягнутого рівня моральної свідомості, так і сформуванню на основі самовиховання власні моральні цінності.

Моральна свідомість, пов'язана із формуванням основоположних для людини світоглядних цінностей, виступає як всезагальна духовна основа орієнтації людини в соціальному середовищі. Відповідно, етизація інтересів спостерігається абсолютно у всіх сферах суспільного життя. Водночас, політизація людських уявлень пов'язана лише із власне значущими інтересами. Внаслідок цього моральність можна розглядати як необхідну умову формування політичних поглядів і навіть їхню органічну складову. Іншими словами, будь-яка політична позиція суб'єкта або конкретна формула її втілення – це та чи та експлікація моральних уявлень.

Функціонування образу конкретного вчинку у свідомості можна уявити як складний комплекс голосів. Аналізуючи якусь конкретну життєву ситуацію, ми не просто прикладаємо до неї готові моральні принципи, а й уявляємо, як та чи та людина вчинила б на нашому місці. Перекручування морального розвитку настає тоді, коли ця внутрішня суперечка не виходить [8, с. 50].

Вища норма здатності людини до морального самоусвідомлення, самостійного визначення для себе моральних обов'язків, самооцінки, самоконтролю здійснюваних учинків реалізується через совість. Виховання розвиває совість до вищих її ступенів, коли для людини краще не жити, аніж жити не по совісті. І навпаки, саме відповідне виховання може заглушити альтруїзм, совість, сором.

Моральне виховання полягає у цілеспрямованому формуванні моральної свідомості, звичок і навичок моральної поведінки, розвитку морального почуття. На основі загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей формується коло якостей особистості, які становлять зміст морального виховання. Це доброта, чесність, повага, чуйність, милосердя, доброзичливість, справедливість, дисциплінованість, скромність, ввічливість, працелюбність, почуття колективізму, материнства й батьківства, екологічна і правова культура тощо.

Основою морального виховання є етичне виховання. До головних завдань етичного виховання належать: нагромадження позитивного морального досвіду й знань щодо правил суспільної поведінки, розумного використання вільного часу, роз-

виток таких якостей, як уважне ставлення до людей, відповідальність за доручену справу, чесність, принциповість, дисциплінованість, почуття честі та обов'язку, поваги до людської гідності.

Проблема виховання моральної культури – це проблема формування людського в людині, його духу, гуманістичних цінностей, «доброго розуму», гуманістичної свідомості, гуманістичного знання. Моральна культура несе в собі загальнолюдські цінності, моральні національні ідеали, які відбивають рівень розвитку цивілізації в конкретний історичний період. Кожна історична епоха висуває свої критерії моралі суспільства й моральності особистості, що свідчить про невичерпність і вічну багатоаспектність моральної культури, об'єктивізацію постійної потреби її вивчення.

У своєму дисертаційному дослідженні, аналізуючи філософську і педагогічну думку, О. Потапенко визначив два основні підходи щодо вирішення проблеми виховання моральної особистості. Перший підхід характеризується надмірним антропоцентризмом, коли природу розглядають як об'єкт необмеженого нічим впливу (технократична концепція виховання й освіти). Другий – виходить з висновку про тісний зв'язок людини, природи і суспільства і доводить нам необхідність визнання своєрідності дитячої природи і вивчення її особливостей (гуманістичні концепції) [7, с. 8].

Не можемо не погодитися з думкою І. Бондаревич, що найбільшу небезпеку сьогодні становить дисбаланс між духовною і практичною сторонами освоєння світу людиною, що робить сучасну ситуацію суспільної історії екстремальною [2, с. 1].

До категорій духовно-морального виховання слід віднести поняття «дух», «душа», «духовність», «мораль», «цінності», тому що категорії духовного виховання тісно пов'язані між собою, адже моральність людини є складовою її духовного зростання.

В. Громов у своїй монографії «Смисл і границі людської духовності» досліджує проблему духовності, розуміння якої характеризується нині значним розкидом думок чи навіть повною сваволею і необов'язковістю. Пошуки духовних основ у життєдіяльності людини автор пов'язує з філософським трансценденталізмом і онтологічним розумінням природи свідомості [4, с. 2].

Як зауважує Н. Вознюк, морально зрілій особистості властивий високий рівень моральної свідомості, що проявляється в стійкості переконань і вірності своїм ідеалам, в адекватності розуміння й оцінки інших і себе, у самостійності і правильності рішень, що приймаються, у моральній надійності, здатності протистояти внутрішнім спонукам, у вмінні враховувати зовнішні обставини, розумно піднятися над ними. Поза розвинутою свідомістю немає й не може бути морально повноцінної особистості, здатної досяг-

нути своє місце у світі й сенс свого життя, морально самовизначитися й реалізувати свою соціальну сутність [3, с. 18].

Як слушно зазначає А. Ушаков, сьогодні стає дедалі очевиднішим, що успіхи науково-технічного інформаційного прогресу не призвели до підвищення рівня моральності та духовності людства, а іноді спостерігаються зворотні тенденції. Саме тому багато діячів науки, культури, релігії одним із шляхів подолання цієї кризи вважають розвиток духовності, яка повинна пронизувати всі сфери суспільства і спрямовувати на їх гармонізацію. Єдність наукового знання і духовних традицій давнини є одним із шляхів морального прогресу в суспільстві [9, с. 238].

За часів Радянського Союзу суспільство керувалося не історично набутими моральними нормами, а нав'язаним ідеалом комуністичної моралі. «Моральний кодекс будівника комунізму» так і залишився партійною догмою. Суспільній природі не притаманна штучність, вона її відторгає. Нині українське суспільство, поступово долаючи нав'язані штучні догми, повертається до витоків своєї духовності.

Відтак формування моральних засад сучасного українського суспільства, а, отже, і формування нової культури, має відбуватися на основі історично зважених, і водночас спрямованих у майбутнє, загальноприйнятих норм, що сприятимуть утвердженню соціоприродної гармонії людини. Нова мораль й нова культура не можуть бути чимось абсолютно новим; у нових історичних умовах є очевидною необхідність повернення до споконвічних національних і загальнолюдських моральних регуляторів, їх нова актуалізація, сприйняття й рецепція. Це не під силу зробити найдосконалішій системі освіти, проте це під силу суспільству, яке має, так би мовити, «моралізувати» всі сфери діяльності: від державного управління, виробничої діяльності до сімейного та індивідуального буття. Індивід має зростати як моральна особистість. У моральності виявляється родова сутність людини, її відмінність від тварин. Як слушно зауважує В. Огнев'юк [6, с. 296], саме тому моральність є не лише фундаментом культури, а насамперед культурою як такою.

Моральність – одні з важливих умов сталого розвитку суспільства. Природа поєднала в людині біологічні інстинкти, надаючи їй можливості щодо біологічного існування й морального, як умову її суспільного буття.

Моральні устої можна порівняти із системою кровообігу в людському організмі. Як тільки кровообіг роз'єднується, організмові загрожує загибель.

Для освіти принципово важливим є розуміння дуалістичної сутності людини, яка виявляється в парності основних категорій буття: природ-

ність і суспільність, добро і зло, правда і брехня, любов і кривда, честь і безчестя, справедливість і несправедливість, сором і безсоромність, моральність і аморальність. Ці грані як вияв духовного й тваринного в людині перебувають у постійній боротьбі, що може пояснити той факт, що суспільні зміни відбуваються, як правило, внаслідок боротьби. Індивідуалістським, анархічним рішенням людини протистоїть моральність, спрямована на консолідацію суспільства й покликає оберігати його від розкладу та розпаду.

Українська людина, що лише недавно досягнула переваги власної свободи й долає нівелювання особистості, твердження Ніцше може сприймати під кутом зору повернення до минулого, коли колективне поглинало індивідуальне. Але разом з тим, воно є застереженням для сучасної педагогіки від надмірного захоплення індивідуальним, оскільки крайній індивідуалізм є не менш небезпечним, ніж домінанта колективного. Ніцше, вважаючи мораль функцією і засобом інстинкту збереження роду, вказує на необхідність успадковувати традицію, а традиція, як відомо, є національною. Звідси необхідність формування моралі на основі національних традицій, звідси і перспективи національного виховання.

Для того, щоб плекати духовність суспільства, школа має стати його духовним осередком, де панують висока мораль, дух свободи, творчості й шанобливого ставлення до людини.

Не втратити національного і морального – ось перспектива завдань українського суспільства. В. Липинський писав, що «Вавилон розклався і загинув старий Рим, тому що їх матеріальна частина переросла громадську мораль» [5, с. 204].

Отже, зазначене вище дає нам підстави зробити висновок, що в сучасному суспільно-політичному житті надзвичайно важливою є проблема формування та виховання моральної особистості. Розв'язання цієї проблеми спонукає до окреслення відносно замкнутого кола джерел, механізмів, орієнтирів, згідно з якими стає можливим дійсно ефективний процес сталого розвитку будь-якої соціальної системи. В умовах суперечливого і конфліктного сьогодення одним із чинників соціально-політичної стабільності є мораль та її індивідуальний прояв – моральність.

Перспективою подальшого вивчення цієї проблеми є необхідність пошуків нових морально-ціннісних орієнтацій та форм соціальної інтеграції. Адже подальший розвиток людства потребує не лише морально-етичної переорієнтації у системі людських уподобань, а й створення умов для утвердження домінанти ціннісно-нормативних форм соціальної інтеграції суспільства щодо системно-функціональних її форм на засадах регулятивної ідеї справедливості та спільної відповідальності.

Література

1. Барно Т. Моральний занепад і тяжіння до моральних основ соціального життя / Т. Барно // Духовність українства : зб. наук. праць. – Вип. 8. – Кіровоград ; Житомир, 2005. – С. 7–11.
2. Бондаревич І. М. Духовна цілісність особистості як атрибут саморозгортання людини : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.04 «Філософська антропологія, філософія культури» / І. М. Бондаревич. – К., 2008. – 20 с.
3. Вознюк Н. М. Етико-педагогічні основи формування особистості: навч. посібник / Н. М. Вознюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 196 с.
4. Громов В. С. Смысл и границы человеческой духовности : монография / В. С. Громов. – Днепропетровск, 2005. – 158 с.
5. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму / В. Липинський // Липинський В. Повне збір. тв. у 25 т. / [ред. Я. Пеленський]. – К. ; Філадельфія, 1995. – Т. 6 : Політологічна секція. – 472 с.
6. Огнев'юк В. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / В. Огнев'юк. – К. : Знання України, 2003. – 450 с.
7. Потапенко О. Б. Ідея виховання моральної особистості у спадщині українських педагогів-мислителів другої половини XVIII століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. Б. Потапенко. – Кіровоград, 2009. – 20 с.
8. Сидоркин А. Диалог в воспитании: к постановки проблемы / А. Сидоркин // Педагогика. – 1996. – № 2. – С. 48–53.
9. Ушаков А. Образ гуманної людини в аспекті виховання моральної особистості / А. Ушаков // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 16. – С. 238–240.
10. Юрій М. Ф. Людина і світ / М. Ф. Юрій. – К. : Дакор, 2006. – 460 с.

A. Ruban

FORMATION OF MORAL PERSON IN THE SOCIAL AND POLITICAL LIFE

The article deals with the problem of moral upbringing it directing on formation of moral consciousness, development of moral senses and habits of moral behavior the person in social and political life. The main peculiarities of formation of world outlook qualities of person on base general human, national moral and spiritual values that forming of contents of moral upbringing are analyzed in it.

Keywords: moral, morality, moral upbringing, social and political life, ecclesiastical, spiritual values.

Матеріал надійшов 24.09.2012